

## **МНОГОВЕКТОРНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СИГУРНОСТТА В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН\***

*Проф. д-р Габриела Белова, доц. д-р Николай Марин, Правно-исторически факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград*

### **I. Кратък преглед на Черноморския регион в контекста на сигурността**

Черноморският регион е пространство с динамично нарастваща роля и значение за международната сигурност. Особено ярко това проличава в настоящите примери и в сегашното състояние на съвременната политическа действителност. Водещи учени, отбелязват, че „определянето на Черноморския регион въобще не е лесно“<sup>1</sup>. В допълнение към това, след края на Студената война дебатите за Черноморския регион са били съсредоточени върху въпроса дали това е регион, или не е<sup>2</sup>. Въпросът не е намерил изрично формулирано решение, но днес едва ли има съмнения за същността и значението на черноморското пространство, включително и за международната сигурност. Сега повече от когато и да е било преди това са налице бързо променящи се многопосочни направления на черноморската среда за сигурност, в която се наблюдава както съвпадането, така и противодействието на различни центростремителни и центробежни сили. Именно тя се характеризира с изостряне на биполярното противопоставяне между САЩ /НАТО/ и Русия. Счита се, че са налице макар и спорадично проявяващи се симптоми на Студената война в други специфични форми. Независимо от противопоставянето има и сфери, които обединяват двата най-важни актьора както в Черноморския регион, така и в международните отношения, и това е разрастването на терористичната заплаха, придобиваща универсален характер и заплашваща ценностите на съвременния свят. До голяма степен

---

\* Статията е актуализирана след Национална кръгла маса „Национална сигурност и миграционен натиск: рискове и решения“, проведена през 11 април 2016 г. в Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград.

<sup>1</sup> Konoplyov, S., Continuities and ruptures, tracking the US interests in the Black sea area in the Context of ‘Pivot to Asia’, Сборник със статии от Международно лятно училище за докторанти „Европейският съюз и Черноморският регион: предизвикателства и перспективи“, Университетско издателство „Неофит Рилски“, с. 11.

<sup>2</sup> Aydin, M., “Emerging security environment in the Black Sea and new challenges for NATO, in International Conference “Strengthening the Regional Security. Role of EU and NATO in the wider Black sea region” available on the Internet: <http://www.sofiaforum.bg/imgpool/file1448673340.pdf>.

многопосочните направления и значимостта на региона на Черно море се определят от подцененото отношение към тероризма и борбата срещу него, извело на преден план явлението Ислямска държава, което е главното предизвикателство към демокрацията и мирното развитие на Европа и света. Всъщност сега е моментът да се изследват много внимателно причините за възникването и бързото еволюиране на Ислямска държава, чиито корени и основи са свързани и с отговорността на определени държави, допринесли за нейното възникване. Терористичните атаки в Париж от ноември 2015 г., последвани от терористични актове в Анкара, Ница и Мюнхен са основата, на която следва да се водят дискусиите и анализите за сигурността на Европейския съюз и защо точно Европа е на прицел, като именно тя предоставя голяма помощ на редица нуждаещи се държави, а ЕС положи солидни усилия да развие политика за съседство като инструмент за стабилност на неговите съседни региони. Безспорно е, че именно ЕС единодушно е обявяван за субекта, предоставящ най-голям размер от световната международна хуманитарна помощ. Причините за терористичните актове несъмнено повдигат и завесата на геополитическите интереси на големите световни корпорации и на отделните държави със значително влияние в Близкия изток и региона извън него. Всичко това води до едно бързо консолидиране на международната общност в борбата срещу тероризма, ако не може да бъде изкоренен, то поне да бъде неутрализиран, за да се запазят утвърденият международен ред и сигурността.

## **II. Значение и роля на сигурността в Черноморския регион в контекста на съвременната международна действителност**

Спецификата на сигурността на Черноморския регион се дължи на неговото многообразие и изключителна сложност, която в голяма степен се изразява от обстоятелството, че две от черноморските държави – Руската федерация и Турция, са изключително мощни във военно отношение страни. Сложната политическа картина се допълва и от факта, че от общо шест държави, които географски са част от Черноморския регион, четири са членове на НАТО, от тях две държави са пълноправни членове на Европейския съюз, една е асоциирана държава, а другите имат отношения в различни форми с ЕС.

Няма съмнение, че сигурността в региона е основна предпоставка за развитието на двустранните и многостранните отношения между черноморските държави, независимо че в този регион има изключителна наситеност на различни държави и много на брой международни организации. Черноморска военноморска група за сътрудничество (BLACKSEAFOR) и операцията Черноморска хармония продължават да

съществуват като механизми на сътрудничество дори и след сериозни конфликти между държавите участници, като например грузинско-руския конфликт от 2008 г. Правилно уважавани експерти, посочват, че е важно да се отбележи, че дори и след края на войната между Грузия и Русия през 2008 г. BLACKSEAFOR оцеля и стана единственото място, където руските и грузинските военни представители следва да работят заедно, което се оказва много положително за регионалната сигурност<sup>3</sup>.

Друго главно направление при изследване на сигурността на Черно море е, че тя е съществен елемент от осигуряването на всеобщата Европейска сигурност. Ето защо спецификата на възникването и развитието на черноморското сътрудничество се основава на особеното положение на черноморските държави към отношенията и участието в различни процеси и инициативи на държави, които не са черноморски или представители на понятието за широк черноморски регион. До неотдавна, а в значителна степен и сега, е запазен периметърът на изключителното влияние на две държави в черноморското пространство: СССР, понастоящем Руска федерация, и Турция (а чрез нея – на Запада и на НАТО). В допълнение на тази цялостна картина е и значението на Черноморските проливи в исторически и съвременен геополитически аспект. Те са важно пространство с международноправен режим според Конвенцията от Монтрьо от 1936 г., която вече 80 години урежда правата за преминаване през Проливите. Ясно е, че е нужен нов правен режим, за какъвто обаче едва ли ще бъде постигнато съгласие предвид стратегическа същност и нарасналото значение на региона в стратегическите концепции на водещите актьори в системата на международната сигурност. Според някои данни „Черноморските проливи са не по-малко важни, и то не само с оглед преноса на нефт. Приблизително 45 000 кораба с различни размери и направления, дестинации преминават през Проливите всяка година“<sup>4</sup>.

В този смисъл на преден план излизат целите на руската политика в региона и на Турция като отражение на западната стратегия в тази насока. Външнополитическите стратегии и цели на Русия, Турция и САЩ към настоящия момент са определени от моделите и вариантите за урегулиране на гражданската война в Сирия. В този смисъл турската външна политика между Москва и Вашингтон започва да проявява повече гъвкавост, като се приспособява и преориентира в геополитически план към Москва, което поставя на изключително сериозно изпитание атлантическата солидарност на Турция като стратегически и важен

---

<sup>3</sup> Bozhilov, Y., The Black sea region needs new security architecture, Harvard Black Sea Security Program – 2013, p. 119.

<sup>4</sup> Ross Wilson, U.S. POLICY IN THE BLACK SEA REGION, available on the Internet: [http://www.esiweb.org/pdf/esi\\_turkey\\_tpq\\_id\\_58.pdf](http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_58.pdf).

партньор и държава членка на Организацията на Северноатлантическия договор. Интересът, привлекателността и динамиката на Черноморския регион се обясняват с неговата сериозна трансформация. Ако в края на 80-те и началото на 90-те години Черно море се е считало като Съветско езеро – приемало се е повече в съветската сфера на влияние, днес сме поставени в качествено нова и различна ситуация и среда, която дава аргументи регионът да бъде определян като театър на сложни геополитически игри между САЩ, НАТО, Европейския съюз, Русия и Турция. И въпреки че неуспешният опит за преврат от м. юли 2016 г. срещу управлението на Ердоган създаде възможност за засилено руско-турско сътрудничество в краткосрочен план, обтягайки отношенията на Анкара със САЩ и Европа<sup>5</sup>, при такива обстоятелства съществуват много сериозни въпроси относно по-нататъшната атлантическа принадлежност на Турция като държава членка на Организацията на Северноатлантическия договор, както и за бъдещото ѝ място в евроатлантическия алианс. Това е така заради намерението на страната да върне смъртното наказание и да не прилага Европейската конвенция за правата на човека от 1951 г. Подобно решение от страна на Турция е в остро противоречие и допълнително усложнява и без това трудния и продължителен преговорен процес за евентуално пълноправно членство в ЕС. Също така това е абсолютно неприемливо за европейските ѝ партньори.

В крайна сметка, анализирайки различните заплахи, проблеми и предизвикателства, става ясно, че държавите от региона на Черно море следва да адаптират нова архитектура за сигурност, осъществяване на превенция и решаване на конкретни проблеми. До голяма степен обяснението на липсата на устойчиви фундаменти се дължи на съществуването на редица разнородни и нерешени проблеми, някои от които успешно са идентифицирани от научната общност: „В региона на Черно море съществуват много предизвикателства и заплахи, като например замразени конфликти, неравномерно икономическо развитие, влошаване на околната среда, неубедителни опити за демократизация, руско настояване за специална регионална роля и господство, международна конкуренция за влияние и др.“<sup>6</sup> Новата архитектура за сигурност, към която следва да се стремят черноморските държави, е да се търси повече и по-солиден баланс в отношенията НАТО-ЕС-РУСИЯ.

---

<sup>5</sup> Mankoff, J., *Russia and Turkey`s Rapprochement. Don't Expect and Equal Partnership*, Foreign Affairs, available on the Internet: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2016-07-20/russia-and-turkeys-rapprochement>.

<sup>6</sup> Ibid.

### **III. Значение на близостта на Черноморския регион до размирния арабски Близък изток, Кавказ и Украйна**

Значението на Черноморския регион се засилва и поради неговата близост до размирния арабски Близък изток, Кавказкия регион и Украйна, които без съмнение са три изключително важни предизвикателства пред международната общност. В геополитическо и икономическо отношение Черноморският регион е пространството, откриващо пред ЕС нови хоризонти и възможност за осъществяване на по-активно външнополитическо участие в богатия на ресурси регион, и е мост към Централна Азия<sup>7</sup>.

Така водещите интереси и на останалите участници в Черноморския регион са главно икономически, свързани с петрол, природен газ и др. В геополитически план се касае за заемане на стратегическо местоположение, чрез което да се осигурява външнополитическото влияние на водещите актьори. Усложненията в тази насока произтичат не само от желанието за надмощие в една или друга сфера или по един или друг въпрос. От степента и успешното присъствие се обуславя друг елемент от черноморската сигурност, в която има нерешени редица етнически и териториални проблеми. Към тази много съществена група от проблеми са и идеологическите въпроси, които може би са сърцевината на черноморската система за сигурност, или по-точно за различните религии и превръщането на някои от тях в доктрини за завоевателна външна политика и силово налагане на интересите на една държава над останалите участници. Така става още по-ясно, че кризата в Сирия се превръща в системен и същностен проблем, който води до предефиниране и формулиране на цялостната политика на водещите държави в района на Близкия изток. Водещ елемент, който веднага следва да обедини държавите с влияние, е осигуряването на стабилност, за да се ограничи и постепенно преодолее нестабилността, за да не пренесе и в Черноморския регион. Следователно все по-малко са аргументите, че бежанската криза и потоците на мигранти са мотивирани от действителни икономически причини, а по-скоро са свързани с процеси, с които се дестабилизира Европейският съюз и се намалява неговото влияние, като се ангажира вниманието и формулирането на приоритети, средства и ресурси за справяне с последиците от миграционния натиск.

В крайна сметка не е най-важното, че ЕС отделя средства и усилия за справяне с миграционната криза, още повече, че по отношение на бежанците има ясно формулирани задължения за държавите членки за

---

<sup>7</sup> Konplyov, S.

предоставяне на международна закрила. Централен въпрос с последващ ефект е, че започват да се накърняват европейските ценности и се правят постоянни опити за подменяне на идентичността на европейските държави, което води до промяна в средата за сигурност. Ето защо с основание може да се сподели или да се постави въпроса какво е ИДИЛ: животоспасяващо бягство от войната и терора или удобен канал за проникване на терористи и други елементи, целящи разлагане и в крайна сметка разпадане на демократичните европейски общества? Генезисът на ИДИЛ и нейното отражение върху Черноморския регион са част от сложна геополитическа надпревара от гледна точка на еволюирането на терористичните организации и достигането на институционализиран субект с претенции за държавност, каквато е ИДИЛ.

#### **IV. Ролята на големите фактори в световната политика по отношение на Черноморския региони и чрез него върху международната действителност**

Разпределението на силите между големите фактори в световната политика по отношение на Черноморския регион не е постоянно закрепено и устойчиво положение, тъй като има редица допълнителни причини, оказващи влияние във всеки един момент, които водят до преразпределение на влиянието в този район. Най-обективно изражение дава определена периодизацията или моментното анализиране на конкретна ситуация. Много малко са регионите като Черноморския, представляващи толкова сложна комбинация от общи преплитачи се или противоположни интереси на водещите фактори в международната политика. В известна степен това състояние се дължи на многопосочните направления и на черноморската политика, която в една ситуация изразява самостоятелни действия от страна на водещите играчи, а от друга страна, при различни ситуации показва тяхното съвместно взаимодействие и въздействие, включително и в рамките на международни организации, каквито са Европейският съюз и Организацията на Северноатлантическия договор. Все пак интересите на НАТО са осигурени от източния ѝ фланг, част от който са България, Румъния и Турция. Макар и трите да са черноморски държави, те имат различна концепция от гледна точка на техните национални интереси, които невинаги съвпадат напълно независимо от участието и задълженията им в рамките на международна организация, пък била тя и НАТО. От друга страна, България и Румъния като черноморски държави и членове на Европейския съюз осигуряват неговото присъствие и интереси в този регион и възможности за по-тесни отношения с други черноморски държави, някои от които полагат големи усилия да получат

европейска перспектива и по-тесни отношения с ЕС, какъвто е примерът с Украйна. Практическото осъществяване на международните отношения в Черноморския регион води до разминаване на интересите, включително и между съюзници, между държави и между международни организации, макар и официално подобни противоречия да остават незаявявани.

## **САЩ, ЕС и НАТО**

Съединените американски щати имат значителни интереси в Черноморския регион, които са продиктувани от неговото стратегическо местоположение, посредством което се осигурява реализирането на външната политика към няколко важни региона. Може да се каже, че Черноморският регион е като гореща точка (hot point) за поддържане на външнополитическото влияние на САЩ самостоятелно или чрез НАТО в Близкия изток, разбира се, в самия регион на Черно море и неговия потенциал към Централна Азия. Всичко това се реализира успешно въз основа на концепцията за Широкия Черноморски регион, следвана от американската външна политика. Сегашното състояние и позиция на САЩ по отношение на Черноморския регион не са особено ясни предвид новата президентска администрация, както и разнопосочните сигнали, които понякога биват излъчвани. Освен това в краткосрочен аспект са налице двустранни отношения САЩ – Турция, които ще бъдат подложени на изпитание по няколко линии: във връзка с регулирането на сирийската криза; бежанския въпрос и Европейския съюз; двустранните отношения Русия – Турция, които дават заявка, че ще бъдат възстановени много бързо, но едва ли биха могли да се развият като равноправно сътрудничество, тъй като и двете страни имат преди всичко свои национални интереси, които по някои въпроси са диаметрално противоположни. Съединените щати биха могли да задълбочат своето влияние посредством ангажиментите си за по-активна роля при изграждането на новата архитектура за сигурност в Черноморския регион, при която е необходимо да се заложи установяване на баланс между водещите фактори, но също така и предоставяне на възможност за по-голямо участие в тези процеси на държавите, които географски принадлежат към Черноморския регион, независимо от тяхната големина и влияние или политическа ориентация.

Русия като самостоятелен играч на международната сцена също има свои сериозни интереси както от политическа, така и от гледна точка на сигурността в региона. След анексирането на Крим през 2014 г. в Черноморския регион се засили динамиката в средата за сигурност, изразяваща се в рязко увеличаване на присъствието на руските

въоръжени сили и струпване на различни оръжия със сериозен потенциал, което не може да не доведе до нарастване на напрежението в и без това напрегнатия регион. Русия се стреми да бъде в основата на инициативи, чрез които да се преодолеят наложените санкции във връзка с анексията на Крим. Освен това присъствието в Черноморското пространство има своето значение за осигуряване на нейната активност в други региони в посока както към Близкия изток, така и към засилване на нейната политика и влияние в Централна Азия. Отстояването на интересите на Русия, включително чрез силов подход, е характерно за черноморското пространство, тъй като тя иска да демонстрира безусловно водещата роля на черноморска държава, която да не бъде оспорвана от другия претендент, какъвто е Турция. Ето защо руско-турското сближаване не е благоприятно за интересите на по-малките държави.

Европейският съюз следва да преосмисли своя потенциал в Черноморския регион, като започне да предлага нови и по-добре структурирани инициативи, които да не си съперничат. Черноморската синергия бе инициатива с голям потенциал, но поради по-голямото влияние на някои от държавите членки бе поставен по-голям акцент върху Европейската политика за съседство, която, както се вижда от сегашните процеси, свързани с нестабилността на съседните региони, с постоянно засилващата се миграционна и в по-малка степен бежанска криза, се оказа далеч не толкова успешна. Европейският съюз трябва да преустанови практиката на излишно дублиране на определени политически инициативи, за да се избегне излишната конкуренция помежду им. Все пак Европейският съюз има своя солиден потенциал като възможности, които следва да бъдат материализирани както по линия на евроатлантическото сътрудничество, така и чрез координиране и следване на стратегически подход в Черноморския регион. В тези процеси изключително активно следва да се включат държавите членки на ЕС, които попадат в Широкия Черноморски регион, и да се използва потенциалът на Организацията за черноморско икономическо сътрудничество (BSEC). Именно нейният опит би могъл да се интегрира в многопосочната политика на сигурност в Черноморското пространство, за да се създаде нова архитектура с многовекторна насоченост и с механизми, позволяващи сътрудничество между по-големи и по-малки държави, както и между международни организации.

## **V. Черноморският регион и сигурността на Балканите**

Особеното геополитическо и стратегическо местоположение на Балканския полуостров неизбежно се асоциира със сигурността в



Черноморския регион. Съществена характеристика на този елемент от сигурността на Черноморския регион е и историческата обремененост на Балканския регион от гледна точка на традиционна несигурност, причинена от намесата и влиянието на Великите сили, дължащи се на техните себични геополитически интереси и цели. На следващо място е традиционната етническа разпокъсаност, религиозно разнообразие до степен на противопоставяне, икономическа изостаналост, политическа нестабилност като последица от феодално владичество и национално потисничество – в резултат от всичко това са налице несравними, а в редица случаи и несъвместими цивилизационни особености с останалата част на Европа. Тази специфика на балканската действителност от векове, намираща израз предимно в делене и противопоставяне на балканските народи един на друг, ги е правила лесна плячка за хегемонистичните и завоевателни амбиции и аспирации на държави и фактори извън региона.

Ролята на Турция в исторически и съвременен аспект е изключително важна, както и разбирането на нейното кръстопътно положение – между два (и повече) континента, между две (и повече) религии, между два цивилизационни и културни модела, историческа обремененост, наследена от Османската империя, модернизация в условията на верска нетърпимост и носталгия по завоевателното имперско минало и др. Тази роля може да бъде разбрана само като обяснение, но не и като оправдание за някои не особено сполучливи и безперспективни проявления на съвременната турска политика, включително и по актуалната кризисна ситуация в Близкия изток и ситуацията със свалянето на руския изстребител СУ-24, довело до сериозно влошаване на отношенията между Москва и Анкара. След последвалото официално поднесено извинение от страна на турския президент Реджеп Тайип Ердоган отношенията започват да се нормализират, без да става ясно на каква цена и срещу какво, а може би ще станем свидетели на коренна промяна на турската политика спрямо Сирия. В този смисъл черноморското сътрудничество е надежда и път за справедливо удовлетворяване на стремежите и целите на черноморските и балканските народи за надеждна и действена сигурност, както и за решаване на проблемите между тях. Съседството с Близкия изток е допълнително основание за необходимостта от трайна и споделена сигурност.

## **VI. Изводи**

Международната обстановка се характеризира с несигурност и елементи на трайна дестабилизация.

В Черноморския регион е отразено, макар и в недрасична форма, състоянието на тази обща несигурност. Това се дължи както на близостта на региона до Близкия изток и Украйна, така и на обстоятелството, че Турция е активно ангажирана в сирийската криза и служи като отправен, приеман или транзитен пункт за голямата маса от бежанци, повечето от които се насочват към Европа, а други – към ИДИЛ, като всички или почти всички от тях отиват там, за да воюват като джихадисти терористи или кандидат-терористи.

Необходимо е активно сътрудничество, а последните събития в Париж, Анкара и Мюнхен го потвърдиха особено ярко, между всички държави, не само между онези, които са на предната линия на терористичните домогвания и атаки, а и между всички – големи и малки, за унищожаване на терористичната опасност. Особена отговорност за това носят великите сили и онези фактори в световната политика, които привидно осъждат тероризма, а всъщност се възползват от него, за да трупат печалби от търговията с петрол и с други ценни суровини. Настъпило е времето, когато всяко закъснение, всяко опрощаване или всяко съзнателно подценяване или пренебрегване на терористичната опасност може да доведе до подкопаване на самите устои на човешката цивилизация и на живота на човечеството като цяло.

На фона на цялата тази сложна и труднопредсказуема в развитието си кризисна ситуация България води политика на активно сътрудничество с черноморските и с другите балкански държави, чиято основна цел е укрепването на собствената национална сигурност и действителен принос за общата сигурност в Черноморския регион, на Балканите и в света.